

УДК 316.6:159.947.24:1(091)

Наталія Ковтун, к.філ.н., доц.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

МАНИПУЛЯЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЮ І СУСПІЛЬНОЮ ВОЛЕЮ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ТЕХНІКИ М. БЕРДЯЄВА

Nataliya Kovtun, Ph.D., Assoc. Prof.

MANIPULATION INDIVIDUAL AND SOCIAL CONSCIOUSNESS IN THE CONTEXT OF M. BERDYAEV'S PHILOSOPHY OF TECHNIQUE

Інтенсивний розвиток людства на початку ХХІ століття, зокрема у напрямку ускладнення соціальної сфери буттєвості, зумовлює необхідність звернення до дослідження буття людини у технологізованому середовищі. У часі вказані тенденції збігаються з глобальним поширенням новітніх інформаційних технологій, які здійснюють визначальний вплив на формування індивідуальної й суспільної свідомості. Однак, розвиток інформаційних технологій та їх упровадження у різних сферах буттєвості не стільки призвів до зростання рівня людської свободи, скільки перетворив людину на об'єкт перманентних політичних, релігійних та економічних маніпуляцій.

Передумовою таких тенденцій стало тривале панування у науковій сфері сцієнтистських підходів до аналізу проблеми взаємодії людини і техніки, згідно з якими техніка визнається провідним чинником поступу людської цивілізації. Саме у межах сцієнтизму формується й переконання, що техніка є фактором, який поступово виходить з під влади людини. Проблема поширення технологічної агресії знайшла відображення у філософії М. Бердяєва, насамперед у таких працях філософа, як "Сенс історії", "Царство духа і царство кесаря", "Людина і машина" та ін.

Техніка, згідно з цими дослідженнями, має використовуватись як один із засобів самореалізації особистості. Утім, у ХХ ст. домінування технічних засобів над духовними факторами існування особистості вказує на пониження та згасання духу. Мислитель акцентує увагу і на несумісності буття людини як живої істоти з буттям техніки як втіленням неживої машинної організації. У підсумку філософ робить невтішний висновок про антигуманну сутність машин [1, с. 35]. За атрибутивними ознаками техніка, покликана свого часу полегшити життя людини, з часом стала ключовим засобом маніпуляції індивідуальною і суспільною свідомістю. В інтерпретації М. Бердяєва негативний вплив техніки на розвиток людини якнайповніше втілюється в її відчуженні від живої природи, в ослабленні її організму, в її узалеженні від прискорення машинного ритму часу. Людина стає своєрідним додатком до техніки. Людина, маючи активне покликання у світі через техніку отримує "почуття страшної могутності", яка є породженням "волі до могутності і волі до експансії" [1, с. 20]. При цьому технічна цивілізація за своєю сутністю є імперсоналістичною, вона не знає і не хоче знати особистості. Така цивілізація потребує активності людини, але зовсім не хоче виявлення особистісних рис. Залишатися особистістю в умовах панування техногенної цивілізації доволі важко, адже людина в сучасному суспільстві повсякденно піддається маніпулятивним практикам. Під впливом пропаганди в засобах масової інформації відбувається маніпуляція суспільною волею через нівеляцію свідомого суб'єкта соціальної активності, через спрямування бажань, прагнень, почуттів та ідей на досягнення цілей суб'єкта навіювання. При цьому суб'єкт маніпуляції якнайшвидше прагне втілити свої прагнення і бажання на практиці, що пов'язане з короткотривалістю навіювання.

Схильність до навіюваності часто пов'язана з практикою розгортання вольового наміру. Відповідні психотехніки впливу на індивідуальну і суспільну свідомість були

обґрунтовані у працях О. Бахтіярова. Умовою впровадження психотехніки розгортання вольового наміру є досягнення "стану пробудження волі". На думку дослідника, людина може керувати своєю і чужою свідомістю й поведінкою, присвоюючи нові назви раніше невизначеним і неусвідомленим переживанням. При цьому чіткість імен або назв операцій, що дозволяють перетворювати одні імена на інші, дозволяють сформулювати нові психічні реальності і перенести їх у культуру, створюючи нові можливості для управління психічними процесами [2, с. 29]. Подібні психотехніки дозволяють маніпулювати чужою свідомістю. Нові імена і правила їх взаємного перетворення дозволяють спрямувати індивідуальну і суспільну свідомість через актуалізації вольових зусиль на досягнення передбачуваного результату.

Механізм присвоєння імені "Іншого" як спосіб маніпуляції індивідуальною і суспільною волею активно використовується у сучасному інформаційному просторі. Красномовним втіленням такої практики є метаморфоза найменування українців у сучасних російських ЗМІ. Буквально за декілька тижнів найменування українців як "братнього народу", яке вживалося щонайменше декілька десятиліть, було в інформаційному просторі замінено на "фашистів" і "бандерівців". Натомість окупаційні російські війська у Криму почали розглядатися виключно як "ввічливі люди".

Іншим механізмом маніпуляції вольовою активністю О. Бахтіяров умовно називає маніпуляцію через "поле уваги". Поле уваги будь-якої людини володіє певним обсягом. Якщо увага заповнена декількома фігурами, то все інше розчиняється на їх тлі. Те, що потрапило в поле уваги, перетворюється у модель Всього. У таких умовах у психіці всі інші явища поступово відходять на периферію [2, с. 29]. У контексті цього для маніпуляції індивідуальною і суспільною волею використовується переведення одного з інформаційних приводів у центр "поля уваги". Це робиться з метою відволікання суспільної уваги з більш нагальних проблем, які слід "приховати" від соціуму.

Одним з різновидів цього механізму маніпуляції індивідуальною і суспільною волею є продукування віртуальних, відірваних від реальності сюжетів (наприклад, "розп'ятого хлопчика", "крові православних немовлят", "двох рабів для карателів" та ін.). Їх вплив посилюється ефектом "присинання" перед телевізором, коли свідомість реципієнта начебто "присинає", пасивно сприймаючи інформацію навіть тоді, коли не повністю погоджується з нею. Сугестивний вплив телебачення, порівняно з іншими засобами поширення інформації, посилюється й тим, що сприйняття інформації відбувається у домашній обстановці, коли спотворена інформація поширюється не тільки через вербальні засоби, а й підкріплюється зоровими образами й відповідно підбраною музикою, які часто можуть і не мати жодного відношення до поширюваної інформації. Такого типу пропаганда дозволяє оперативно витворити образ "кровожерливого" або недолугого ворога з будь-кого. Однак телебачення є всього-на-всього технічним засобом, який дозволяє маніпулювати індивідуальною і суспільною волею. Дегуманізація і спотворення інформаційного простору цілковито залежить від "злої" волі маніпулятора, який лише у такий спосіб може досягнути своїх цілей, часто таких само ефемерних і абсурдних, як і самі маніпулятивні практики.

Перелік посилань

1. Бердяев Н. Человек и машина. (Проблема социологии и метафизики техники) // Путь. – Май 1933. – № 38. – С. 3–38. – Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/Berd/_ChelMash.php

2. Бахтияров О. Г. Активное сознание / Бахтияров Олег Георгиевич. – М.: Постум, 2010. – 272 с.: ил. – (Серия "Психотехнология и психотехника").